

## ARTICLES CENTRALS

# La interdependència entre la pau, la seguretat i la justícia

**Sandra Martínez i Domingo**

Coordinadora de l'àrea "Alternatives de seguretat" de l'ICIP

**Els estudis feministes han assenyalat històricament el contínuum entre totes les violències:** d'una escala que va des de l'àmbit personal fins a l'internacional, i des de la llar fins al carrer[1]. Així, per exemple, els conflictes violents s'alimenten de la provisió d'armes i de l'empobriment social i, al seu torn, provoquen desplaçaments forçats de la població, destrucció de les infraestructures i esgotament dels recursos. Per gestionar-ho, però, s'aposta per l'augment de la despesa armamentista i per polítiques de restricció econòmica[2]. Alhora, en contextos de conflicte armat augmenta la prevalença de la violència domèstica i interpersonal, i la violència sexual es converteix en una estratègia de guerra[3]. En definitiva, les violències estan interconnectades i sovint produeixen un efecte dòmino.

Paral·lelament, la globalització ha trencat la dicotomia entre allò global i allò local[4] i les experiències quotidianes d'inseguretat són també conseqüència de dinàmiques macro. És a dir, el que pot semblar "un conflicte propi de les ciutats" -com el sensellarisme- té relació amb els sistemes i estructures globals de poder que construeixen una quotidianitat discriminatòria -com el capitalisme-[5]. De la mateixa manera que la violència sexual s'entronca en les estructures del patriarcat, entre d'altres. Entendre totes aquestes correlacions ens assenyala diferents necessitats simultànies a l'hora de gestionar la conflictivitat.

D'una banda, cal insistir en la coherència entre les polítiques locals, regionals i internacionals. Sovint les pulsions es gestionen de manera inversa i paradoxal: així, per exemple, mentre que es reforcen les fronteres estatals com a política (anti)migratòria,

augmenta la ciberdelinqüència i la delinqüència transnacional. Per aquest motiu, són fonamentals anàlisis sistèmiques que revelin les interconnexions entre els pobles i entre els conflictes.

Alhora, cal trobar l'equilibri entre la responsabilitat individual i la col·lectiva. És essencial entendre el caràcter estructural de les violències per dissenyar polítiques justes i distributives, però això no ens ha de fer caure en la relativització i desresponsabilització dels actes individuals, o en la sobrerresponsabilització de la comunitat o de l'Estat.

**“Les violències estan interconnectades i sovint produeixen un efecte dòmino. És essencial entendre el seu caràcter estructural per dissenyar polítiques justes i distributives”**

D'altra banda, cal qüestionar-se la interdependència entre la pau, la seguretat i la justícia, en la qual ens centrarem a continuació. Cal tenir present que les tres dimensions busquen entendre com s'estructura i manifesta el poder a totes les escales i comparteixen a grans trets l'ànim de gestionar les violències. Tot i així, sovint es presenten compartimentades i els espais on es relacionen totes tres qüestions –en la teoria i en la pràctica– són més aviat anecdòtics. Advocar per aquesta interrelació no és una tasca fàcil, especialment si partim de la base que les nocions de “pau”, “seguretat” i “justícia” són tan àmplies -i a voltes acusades d'abstractes o ambigües- que s'adapten totalment a la intencionalitat de l'emissor. Sovint, però, els adjectius ens ajuden a esclarir voluntats i a filar més prim: pau positiva, pau negativa, pau interior, pau social, seguretat ciutadana, seguretat humana, seguretat privada, seguretat personal, justícia retributiva, justícia restaurativa, justícia social, justícia global... Aquesta extensa semàntica ens permet construir diferents posicionaments sobre quina ha de ser la resposta davant les violències i, sobretot, quina o quines d'elles volem defensar; no obstant això, aquesta elasticitat conceptual també comporta riscos.

En primer lloc, ens trobem amb la cooptació i tergiversació dels termes per part d'interessos aliens al benestar i les necessitats humanes. Així, per exemple, en nom de la seguretat es discriminen comunitats ètniques o religioses amb vigilància massiva i se silencia la dissidència mitjançant la força pública. En nom de la justícia comunitària es cometin linxaments i en nom de la justícia estatal s'empresonen persones sense recursos i no s'investiguen delictes comesos per les elits. Alhora, en nom de la pau, es cometin crims de guerra. De la mateixa manera, són freqüents els oxímorons com "pau militar" o "seguretat armada". En definitiva, en nom de la pau, la seguretat i la justícia es vulneren drets fonamentals, es cometin atrocitats i es donen respostes contraproductives perquè no suposen cap solució a llarg termini a la violència que es pretén abordar. Però aquesta manipulació del sentit més humanista dels conceptes no ens ha d'allunyar de la seva reivindicació, perquè allò que no es nombra no existeix. De fet, si detectem i denunciem aquesta manipulació reaccionària o totalitària de les causes justes ja estarem posant el nostre gra de sorra a favor de la consecució de les mateixes.

**“En nom de la pau, la seguretat i la justícia es vulneren drets fonamentals, es cometin atrocitats i es donen respostes contraproductives a la violència que es pretén abordar”**

En definitiva, "com" es nombra la pau, la seguretat i la justícia té un component polític i ideològic. Així doncs, cal persistir en defensar aquells significants que més s'ajusten a la garantia dels drets humans i a les condicions de vida dignes. Aquesta resignificació dels termes passa per assenyalar quina és la seguretat i la justícia que funciona i, per tant, quines són les que volem en nom de la pau. Això també suposa fer front als prejudicis associats i les construccions estereotipades que no ajuden a la reapropiació: ni la pau és d'utòpics, ni la seguretat és cosa dels cossos policials i militars, ni la justícia és tan sols dels jutges.

El segon risc, relacionat amb l'anterior, és que la proliferació de nocions progressistes i integrals associades a la pau, la seguretat i la justícia implica una difuminació dels seus límits i objectius. Des de fa dècades que es genera un ric corpus teòric i pràctic des de cadascun dels sectors i, si bé això proporciona una gran oferta d'orientacions, alhora també comporta un solapament conceptual i una sobresaturació de propostes i contrapropostes per fer front a allò que no funciona. El cúmul de forces, si estan mal encaminades, poden neutralitzar-se entre elles.

## **A la cerca d'un marc comú**

D'entrada, cal tenir present que el marc conceptual de les tres qüestions és parcialment compartit. Algunes de les paraules comunes són "conflicte", "drets humans", "llibertat" o "benestar". Independentment de l'opció política o el model de gestió que es defensi, quasi tothom estarà d'acord en què la justícia té relació amb els drets humans, i que la seguretat té a veure amb la llibertat, i viceversa. Per tant, si bé és indispensable el reconeixement de les diferents genealogies i les aportacions i funcions diferencials, també és imprescindible la suma d'esforços per apuntalar un mateix horitzó.

En la cerca i materialització d'aquest marc comú, considero que és necessària la identificació dels múltiples elements que configuren i condicionen la manera d'entendre i desplegar simultàniament la pau, la seguretat i la justícia. Des del meu punt de vista, un d'aquests elements és el punitivisme, entès com un sistema de creences i pràctiques quotidianes on el càstig és el mitjà adequat per a la resolució dels conflictes. És a dir, pot ser defensat i sostingut per les institucions, però també per la ciutadania. Crec important, per tant, nombrar i visibilitzar el punitivisme perquè és l'eix vertebrador del cercle de la violència i el corpus justificatiu que el sosté.

**“Ni la pau és d'utòpics, ni la seguretat és cosa  
dels cossos policials i militars, ni la justícia és  
tan sols dels jutges”**

Dit d'una altra manera, el paradigma principal de la cultura del càstig i la cultura de la guerra és el punitivisme i el marc simbòlic de referència és la violència. Sota aquest paradigma, les violències que acaparen més l'atenció són les directes, les més visibles, especialment les físiques. Per afrontar-les, es generen lògiques de batalla, defensives i ofensives, de venjança més o menys directa. L'objectiu últim és garantir l'ordre, l'estabilitat i preservar l'status quo. El conflicte és vist i gestionat com un símptoma negatiu i tòxic, i ha de ser suprimit. Es problematitza la diferència, les minories, la dissidència o simples dinàmiques de convivència, i són susceptibles de ser gestionades de manera reactiva per agents i instruments punitius i penals. En aquest marc, consegüentment, la justícia és principalment legal: se centra en presumptes agressors, l'enemic a combatre, i té per objectiu la dissuasió.

Pel contrari, la cultura de pau s'expressa en l'antipunitivisme, on el marc simbòlic de referència és la cura. S'aborden les violències culturals i les estructurals, a banda de les directes. Sota aquest paradigma, es confia en el poder social i el conflicte és entès com un símptoma de vida. És, per tant, positiu i es considera un element motor del canvi social. Quan la violència esclata, la justícia social i les pràctiques restauratives són unes de les eines d'anàlisi i d'abordatge; des d'una fonamentació ètica, la justícia social advoca per la equitat, i l'enfocament restauratiu per la reparació dels danys i la transformació de les violències.

És imprescindible ser conscients de quins són els principis morals punitivistes o antipunitivistes que condicionen la quotidianitat, ja que cada societat crea la seva cultura i a la vegada la cultura intervé en la construcció de la societat. En aquest sentit, aquesta és una caracterització simplificada –o reduccionista– per a concretar una base comprensible per a la reflexió, així com per facilitar propostes sobre com reorientar la pau, la seguretat i la justícia en sí mateixes i, al seu torn, sobre com construir una agenda política compartida.

## **El trinomi en la gestió pública**

Tot model de seguretat i de justícia que encari els conflictes sense basar-se en la construcció de pau està destinat al fracàs. No és estrany que les estratègies públiques tradicionals en nom de la pau, la seguretat i la justícia sorgeixin d'una incomprensió

profunda dels riscos i conflictes que les motiven, i acabin formant part del problema més que de la solució. Sovint es busca l'obediència a través del càstig sense voler veure que, paradoxalment, el missatge que es trasllada és el de la legitimació de la violència i que qui té més poder té dret a maltractar.

En les polítiques punitivistes, les persones estan al servei de l'Estat i, per tant, la producció de polítiques públiques en nom de la pau, la seguretat i la justícia és de “dalt a baix”. El marc subjacent és un individualisme o comunisme doctrinal extrem. És a dir, són polítiques que se centren en els efectes de les violències des d'una òptica conductual i no es tenen en compte les causes, ni el context ni les circumstàncies en les quals s'han produït. Les estratègies són, en essència, reactives, competitives i autoritàries, d'imposició de força física o simbòlica mitjançant la coerció, la repressió i el control social. La pretesa seguretat és armada i estatal: la crea, la interpreta i la imposa l'Estat. Si bé aquesta seguretat també s'entén com a dret, es limita a ser aquella que gestiona la criminalitat, i aquella que garanteix la integritat territorial i l'ordre públic. Al seu torn, la justícia és principalment retributiva, coneguda també per “punitiva” o “castigadora”; és a dir, centra el seu desplegament en l'agressor i en la violació de les lleis establertes per l'Estat. Els agents de referència són els militars, els policies i els jutges.

## **“Tot model de seguretat i de justícia que encari els conflictes sense basar-se en la construcció de pau està destinat al fracàs”**

La pau que es pot assolir sota aquest marc polític és negativa i majoritàriament curt-terminista; és a dir, s'exerceix una violència institucionalitzada en ares de garantir l'absència d'una violència visible. Resulta una falsa treva i, per tant, aquesta *pacificació* conseqüència del punitivisme és una paradoxa en si mateixa.

És important tenir present que el punitivisme és, per se, un abús. No se l'ha de confondre amb una “punició” o “punibilitat” ordinària, enteses aquestes com les respostes penals o coercitives formals per combatre la violència o criminalitat. En

aquest sentit, no tota defensa antipunitivista és contrària a la punibilitat. Sovint, les pràctiques antipunitivistes –com els programes de justícia restaurativa– són un complement a la via penal. El punt és que el punitivisme perpetua el *poder sobre*. Aquesta dinàmica de poder pot ser destructiva i té múltiples associacions negatives tals com la discriminació i la corrupció. En el seu nivell més bàsic, opera per atorgar privilegi a certes persones mentre en margina d'altres. A la política, els qui controlen els recursos i la presa de decisions tenen poder sobre els qui no tenen aquest control i exclouen altres de l'accés a recursos i participació en la presa de decisions públiques, perpetuant la desigualtat i la injustícia. És un model d'acumulació tòxica: en l'absència d'altres models relacionals, les persones repeteixen el patró del *poder sobre* en les seves interaccions personals i socials[6].

En les polítiques antipunitivistes, l'Estat està al servei de les persones i es para atenció a les vulnerabilitats humanes i contextuals. El marc subjacent de les polítiques és la cooperació, i la noviolència pot ser una orientació[7]. S'aposta per estratègies de seguretat humana i de justícia restaurativa. D'una banda, es fa especial èmfasi en les causes i les arrels de les violències mitjançant una seguretat de drets, que té per objectiu gestionar les necessitats humanes i planetàries i atendre les dimensions personals i comunitàries, així com les econòmiques, polítiques i ambientals. D'altra banda, s'inverteix en justícia restaurativa perquè es parteix de la premissa que els delictes causen danys al bé comú. L'abordatge és integral i s'acompanya la víctima, la comunitat i al mateix infractor i es prioritza la humanització i la resocialització.

**“La cultura de pau s'expressa en  
l'antipunitivisme, on el marc simbòlic de  
referència és la cura; s'aborden les violències  
culturals i estructurals, a més de les directes”**

L'antipunitivisme polític té, per tant, una lògica principalment col·lectivista, on els actors socials i la ciutadania tenen un paper molt rellevant en la gestió de la conflictivitat. Mentre que, com apuntava, en l'enfocament punitivista tradicional les

forces militars, policials i judicials són la primordial i pretesa garantia de pau, seguretat i justícia, en les polítiques antipunitivistes la societat civil és un actor clau. La pau que es pot assolir sota aquest marc és positiva i llarg-terminista; és a dir, no aposta tan sols per l'absència de violència, sinó també per la promoció de relacions i estructures que millorin la qualitat de vida de totes les persones.

Moltes de les reflexions i aprenentatges antipunitivistes provenen del pacifisme, els feminismes, la criminologia crítica, els abolicionismes de la presó i de la pena de mort, així com dels plantejaments de la justícia restaurativa. En tot cas, tots els posicionaments antipunitivistes creuen en el potencial del *poder entre*. Tant les activistes com les acadèmiques antipunitivistes han buscat formes més col·laboratives per exercir el poder i per crear relacions i estructures més equitatives, mitjançant la transformació del *poder sobre*. El *poder entre* és constructiu. Posa en valor la capacitat de les persones i les comunitats per actuar creativament i col·lectivament en el manteniment de la pau, la seguretat i la justícia, i defensa la construcció de xarxes socials i institucionals que aportin i refresquin coneixements des de diferents llocs per a una millor comprensió de la naturalesa dels fenòmens. Des d'aquest enfocament polític, tot canvi radical passa per l'acceptació de la vulnerabilitat i interdependència humana i ecosistèmica, així com per la generació de diàlegs incòmodes que trenquin endogàmies de pensament i acció.

**“Tot canvi radical passa per l'acceptació de la vulnerabilitat i interdependència humana i ecosistèmica, i per la generació de diàlegs incòmodes que trenquin endogàmies de pensament i acció”**

És important mencionar que sovint es romantitza l'acció col·lectiva però, en ocasions, també duu a dinàmiques segregacionistes i discriminatòries. Alhora, en nom de la col·lectivitat, una “associació” o una “família” poden tenir una cultura relacional horitzontal però tòxica, o també poden ser un espai de reclusió on s'anul·la l'autonomia

i s'advoca pel sacrifici en nom del grup. El poder entre no és autoritari i naturalitza l'oposició. Així, per esdevenir inclusiu i pacífic, ha d'estar basat en el suport mutu, la solidaritat, la col·laboració i el reconeixement i respecte de les diferències; tan sols així ajudarà a construir ponts entre les discrepàncies, reconèixer obertament els conflictes i buscar formes per transformar-los o reduir-los. Deia Martin Luther King que “un dels grans problemes de la història és que els conceptes d'amor i poder els hem vist generalment com a extrems oposats, de manera que a l'amor se l'identifica amb una renúncia al poder i al poder com una negació de l'amor”. El que necessitem és fer política sent conscients que “el poder sense amor és imprudent i abusiu i que l'amor sense poder és sentimental i anèmic”[8].

Aquest poder antipunitivista pot generar un impacte més gran perquè aconsegueix transformar les violències i, alhora, enforteix un sentit de comunitat que actua com a factor preventiu d'altres violències. No obstant, cal parar atenció a la seva perversió o instrumentalització. No pot ser la porta d'entrada a la banalització d'algunes violències, a una desprotecció o sobrerresponsabilització de les víctimes, o a una negligència institucional o personal del mal causat. No pot ser sinònim d'impunitat. L'Estat ha de garantir la vida i la llibertat, i això requereix d'acció i assumpció de responsabilitats.

Apostar per rutes antipunitivistes pot fer molt més per eliminar les violències que el punitivisme, però l'antipunitivisme –com a paradigma crític però propositiu– no té la solució a tot. Entès com a ideari, orienta una necessària manera d'entendre el conflicte i les relacions. La materialització de l'antipunitivisme, però, fa equilibris entre la urgència del moment i la profunditat i complexitat de les violències. Així, malgrat aquí es dicotomitzen el punitivisme i l'antipunitivisme, a la pràctica són paradigmes que conviuen.

## **Algunes claus per a l'acció transformadora**

En l'era de la incertesa i de les crisis sistèmiques, l'atomització de les lluites –a nivell social– i de les competències –a nivell institucional– és una tendència perillosa. Des de la construcció de pau, la defensa dels drets humans, l'activisme social i l'acció

comunitària s'han de generar espais compartits de poder entre -juntament amb projectes polítics com el feminisme, l'antirracisme i l'ecologisme- i treballar per un mínim comú que ens ajudi a avançar plegats en la consecució d'un món més afable, amb menys desigualtats i més qualitat de vida. Hem de ser conscients del valor afegit que es proporciona des de cada reivindicació, i treballar els privilegis subjacents, però ens cal una transversalització en la lluita que, lluny de diluir els nostres objectius, ens ajudi a reforçar discursos i a renovar forces. Tan sols així podrem fer propostes realistes que ens apropin a aquells menys convençuts. Aquest enfortiment beu d'un necessari enfocament polític "de baix a dalt", el qual se centra en les capacitats de les persones i les comunitats per desenvolupar tot el seu potencial, per prendre decisions col·lectives i trobar maneres justes, inclusives i equitatives de participar en unes estratègies de construcció de pau, seguretat i justícia sostenibles.

**“És un repte desenvolupar un enfocament holístic antipunitivista que s'apropi a la pau positiva, i això passa per una institucionalització sostenible de la seguretat humana i la justícia restaurativa”**

De la mateixa manera, a nivell institucional també és un repte desenvolupar un enfocament holístic antipunitivista que s'apropi a la pau positiva, i això passa per una institucionalització sostenible de la seguretat humana i la justícia restaurativa. Posar èmfasi en les múltiples fonts de conflicte i inseguretat a què s'enfronten els individus i col·lectius, requereix de respostes cooperatives i multisectorials que aglutinin diversos actors implicats en el desplegament de polítiques. Aquest enfocament "de dalt a baix" també ha d'erigir-se quan les persones s'enfronten a amenaces que estan fora del seu control (per exemple, desastres naturals i crisis financeres) o quan s'enfronten a greus violències que sacsegen el seu dret a la integritat i a la vida.

Des d'aquesta òptica, també és important abordar el grau diferencial que tenen les persones en l'accés a xarxes socials i relacionals. Des d'aquesta necessitat de protecció, els Estats tenen la responsabilitat principal d'implementar polítiques de pau, seguretat i justícia d'una manera compromesa i integral, també preventiva. Tanmateix, les organitzacions internacionals i regionals, la societat civil i els actors no governamentals, així com el sector privat, també tenen un paper clau en la gestió de les múltiples fonts d'inseguretat a les quals estem exposats.

**“Tenim moltes escletxes d'oportunitat per construir un marc antipunitivista centrat en el benestar de les persones, que transformi i disminueixi les violències, i garanteixi una qualitat de vida digna”**

Tot i que les violències estiguin interconnectades i comparteixin símils entre localitats, països o regions, el seu abordatge requereix d'una mirada contextual i situada, i les polítiques de construcció de pau, seguretat i justícia han d'aproximar les respostes a les necessitats i a les causes particulars. No es poden replicar models de manera automàtica, perquè hi ha tantes solucions possibles com conflictes a l'abast. En tot cas, però, cal reivindicar que, lluny de ser idees idealistes o abstractes, existeix una altra pau, seguretat i justícia possibles que busquen satisfer necessitats tangibles.

Tenim moltes escletxes d'oportunitat per construir un marc antipunitivista centrat en el benestar de les persones entre elles i amb l'entorn, que finalment transformi i disminueixi les violències i que garanteixi una qualitat de vida digna: tan sols ens cal fer cas a l'evidència científica, així com voluntat, esforç i coratge polític. Podem començar per creure en la construcció d'espais horitzontals, que es pot concebre la vida sense venjances, i que l'empatia i la compassió són l'aposta social i política més creativa. No serà fàcil, però sí millor. Així, a la llarga, avançarem vers societats més pacífiques; això és, més segures i justes.

[1] Cockburn, C. "The continuum of violence", a Linke, U., Smith, D.T. (Eds.), *Cultures of Fear: A Critical Reader*. Pluto Press, 2009.

[2] Stern, M. *Feminist global political economy and feminist security studies? The politics of delineating subfields*. *Politics & Gender* 13(4): 727-33, 2017.

[3] Parashar S. "Generalitzar la guerra i els seus cossos" a *Per la Pau* "Reorientant la seguretat des del feminisme", ICIP, número 39, gener 2021.

[4] Puig, S. "Apunts per a una agenda de pau" a *Per la Pau* "Violències fora de contextos bèl·lics", ICIP, número 40, maig 2022.

[5] Font, T. i Ortega, P. Violència, seguretat i construcció de pau a les ciutats, Informe 28, Centre Delàs d'Estudis per la Pau, 2019.

[6] "Haciendo que el cambio sea una realidad: el poder", Asociadas por lo Justo, 2008.

[7] Si bé la noviolència és una estratègia més històricament reconeguda i exercida de resistència civil, aquí s'entén també com una filosofia de vida que es concreta en pràctiques i que consisteix a no exercir mitjans violents en la resolució dels conflictes. Això implica el desistiment de la força bruta, les armes o qualsevol altra eina que generi violència i que pugui infringir dany físic a l'altre. La noviolència no equival a passivitat davant la violència o davant d'accions i comportaments que es consideren com a injustes, sinó que en promou la lluita, però mitjançant eines i mecanismes diferents (Sharp, Gene. *Defensa civil no violenta*. Col·lecció "Eines de pau, seguretat i justícia", 22, Barcelona: Institut Català Internacional per la Pau, 2018).

[8] Luther King, M. *El crit de la consciència*. Col·lecció "Clàssics de la pau i de la noviolència", 12. Barcelona: Institut Català Internacional per la Pau i Angle editorial, 2016.

## Sobre l'autora

### Sandra Martínez i Domingo

Criminòloga per la Universitat de Barcelona (UB) i educadora social per la Universitat Oberta de Catalunya (UOC), postgraduada en Mediació Social i Transformació de Conflictes (Fundación Universitaria Iberoamericana). Ha cursat un Màster en Drets Humans, Democràcia i Globalització, i s'ha especialitzat en grups en situació de vulnerabilitat. Treballa a l'ICIP des del 2016 on coordina l'àrea de treball "Alternatives de seguretat".

## Fotografia

Imatge abstracte de presó. Autoria: Namning (Shutterstock).